

Odborná literatúra zaoberajúca sa čítaním u nepočujúcich pokladá za užitočné ponímať čítanie ako komplex procesov, zahŕňajúcich percepčné, kognitívne, lingvistické a metakognitívne schopnosti (pozri napr Davey — La Sasso — MacReady, 1983) Netreba zabúdať ani na skutočnosť, že čítanie u nepočujúcich je ovplyvnené aj poznatkovým pozadím, záujmom ale aj motiváciou žiaka O tom, že spektrum predmetu záujmu v oblasti čítania a spracovávanía textu u nepočujúcich je naozaj široké, svedčia rôznorodé výskumy viacerých autorov (napr Leybaert, 1993, Hanson, 1993, Vašek, 1984, Harišová — Bajo, 1986, Kelly, 1993)

V našom príspevku sa budeme zaoberať len jedným aspektom vzťahu nepočujúci žiak — text. Je ním stratégia prekódovania vizuálne vnímaných znakov textu do podoby, v ktorej si nepočujúci žiak dokáže štruktúrne a obsahové charakteristiky textu lepšie mentálne reprezentovať Preto si budeme zvlášť všímať funkciu osobitných systémov používaných v pedagogike sluchovo postihnutých — tzv manuálnych znakových systémov

Manuálne znakové systémy majú povahu špecifických kódov, vhodných na reprezentáciu textu Empirická prax potvrdzuje, že o manuálne znaky sa nepočujúci žiak v procesoch spätých so spracovaním textu významne opiera, pomocou nich si môže písomný text sprítomniť v manuálnej podobe

Mnoho autorov si kladie otázku, nakoľko efektívne je pre nepočujúcich žiakov nahrádzanie prirodzeného kódu zvukovej reči inými kódmi, slúžiacimi na podržanie jazykovej informácie v pamati či na jej zvnútornenie Dospelo sa k poznatku, že niektoré alternatívne kódy dokážu úplne nahradiť kód hovorenej reči, zväčša však odrážajú len niektorú stránku či kvalitu zvukovej, príp písomnej reči V každom prípade je zrejmé, že tieto kódy sa významne spoluzúčastňujú na výslednom produkte spracovania textu

Na tomto mieste treba spomenúť aj kódy inej ako manuálnej povahy, ktoré taktiež zohrávajú významnú rolu v konfrontácii nepočujúceho žiaka s informáciou jazykovej povahy Sú to zrakovo vnímané ústne obrazy reči a vizuálne vnímanie písomnej reči Ďalšie možnosti pre kódovanie ponúka kinestetické vnímanie vlastej rečovej produkcie (napr uvedomovanie si polôh artikulačných orgánov s následným vytváraním pamaťových vzorcov) Napriek absencii sluchového vnímania nie sú úplne zanedbateľné ani zvyšky sluchu a ich úloha pri vytváraní „vnútorného kódu“, v ktorom sa informácia jazykovej povahy spracúva

Hoci sa vo výchovno-vzdelávacom procese využíva viacero kódov naraz, pozornosť upriamime už len na kódy manuálnych systémov V našich špeciálnopedagogických podmienkach potom možno hovoriť o prstovej abecede (daktylovaní), ústno-ručných systémoch a o posunkovej reči Skôr ako sa zmienime o ich význame vo vzťahu k spracovaniu textu nepočujúcim žiakom, pokúsime sa ich všeobecne charakterizovať

Prstová abeceda je systém znakov, kde tvary rúk a pohyby rúk reprezentujú jednotlivé znaky abecedy (Van Cleve, 1987) Prstová abeceda je odvodená z tvarov písmen Možno povedať, že daktylný znak je manuálna forma písomného znaku. V širšej verejnosti dochádza často k omylom, keď sa prstová abeceda stotožňuje s posunkovou rečou. Jediné, čo ich spája, je spoločná vizuálno-motorická „modalita“ (spôsob vnímania a prezentácie) Svojou štruktúrou prstová abeceda (daktylovanie) korešponduje s písomnou, príp zvukovou formou reči O význame prstovej abecedy vo vzdelávaní nepočujúcich a o spôsobe jej použitia sa zmieňuje podrobne B D Korsunskaja (1978), u nás A Uherík a T Krištofiková (1984)

Ďalším manuálnym znakovým systémom sú ústno-ručné systémy Pozostávajú z malého množstva arbitrárnych tvarov rúk s cieľom rozlíšiť fonémy v hovorenej reči Slúžia ako pomôcky pri odzeraní z pier hovoriaceho Na rozdiel od prstovej abecedy, ktorá sa považuje aj za samostatnú formu komunikácie alebo realizácie jazykového systému, znaky rúk z ústno-ručných systémov toto kritérium nespĺňajú Podľa B Hansenovej (Van Cleve, 1987) sú pre nepočujúceho len prídavkami vo vizuálnom vnímaní hovorenej reči Jeden z prvých tvorcov tohto systému G. Forchhammer videl jeho význam v tom, že reč vnímaná pomocou odzerania z pier a odzeranie doplnené ústno-ručnými znakmi sa stávajú pre oči nepočujúceho rovnako zrozumiteľné ako počúvanie pre ucho počujúceho

V súčasnosti sa vo svete používa viac druhov ústno-ručných systémov, najreprezentatívnejšie sú dánsky systém a tzv náznaková reč (cued speech). Dánsky systém pozostáva zo 14 rôznych pozícií ruky, z ktorých každá pozícia dopĺňa neodzerateľnú alebo ťažko odzerateľnú hlásku

Náznaková reč (cued speech) vytvorená R O Cornettom patrí tiež medzi systémy napomáhajúce komplexnú vizuálnu reprezentáciu hovorenej reči Pomocou nich sa pri súčasnom odzeraní z pier hovoriaceho veľmi dobre identifikujú fonémy, ktoré majú rovnaké alebo skryté artikulačné miesto

U nás sa vyššie uvedené ústno-ručné systémy nepoužívajú, sú nahradené šťastie funkčne odlišným systémom pomocných artikulačných znakov (ďalej aj PAZ) Význam pomocných artikulačných znakov spočíva, podľa M Černákovéj a kol (1974), v podpore správnej artikulácie príslušnej hlásky Súčasne spĺňajú funkciu daktylných znakov Je to preto, že počet pomocných artikulačných znakov zodpovedá počtu foném slovenského jazyka PAZ upozorňujú dieťa na niektoré charakteristiky hlások, akými sú poloha artikulačných orgánov, ich tvar, znelosť/neznelosť, nazálnosť, miesto artikulácie, výdychový prúd a pod O Matuška (1993) vyzdvihuje polyfunkčnosť PAZ v procese tvorenia ústnej reči u nepočujúcich, rečových stereotypov, v kombinácii sluchovej spatnej väzby vlastnej rečovej produkcie sluchovo postih-